

ЗМІСТ

1.	Стібки	7
2.	Важке пробудження	9
3.	Рапсодія	13
4.	Ритуал і спомин	16
5.	Пасакалія I	20
6.	Забута обіцянка, виконана обіцянка	27
7.	Ритуал	34
8.	Ревнощі до небіжчика	37
9.	Східна Анатолія, 1916: материнська сукня	42
10.	Угода	51
11.	Американець у Парижі	56
12.	Оксілляк, 1913: сільська дівчина	65
13.	Сини і брати	73
14.	Париж, 1915: Цирк Медрано	81
15.	Мова квітів	96
16.	Пошуки починаються	100
17.	Воклюз, 1917: доброта незнайомих	105
18.	Тереза	112
19.	Париж, 1918: скрипковий ключ	118
20.	Париж, 1913: буремне життя	129
21.	Воклюз, 1917: валіза під ліжком	140
22.	Помста краще смакує холодною	146
23.	Книгарня	153
24.	Париж, 1915: зізнання	159
25.	Підслухані спогади	173
26.	Мимолітне видіння	182

27. Люксембурзький сад	187
28. Париж, 1919: перша зрада	191
29. Вистава	196
30. Ціна шестисот франків	200
31. Верден, 1916: Пасакалія II	205
32. Несподіваний поворот	219
33. Східна Анатолія, 1915: Гектор	225
34. Порада священника	231
35. Зцілене серце	237
36. Париж, 1922: друга зрада	241
37. Спокута чи спомин?	249
38. Аріель	255
39. Іскра надії	259
40. Принижена жінка	263
41. Білий кіт	268
42. Ранок	296
Подяка	299
Післямова автора	301
Про автора	303

*Попри те що історія наших страждань,
наших радощів і наших перемог ніколи не буде
новою й оригінальною, її все одно треба опові-
дати. Адже це єдина історія, якою ми можемо
поділитися, єдиний вогник, що світить нам
у темряві.*

Джеймс Болдвін «Блюз Сонні»

СТІБКИ

ВІРМЕНИН ПРАЦЮЄ при світлі однієї-єдиної свічки. Інструменти лежать на столі перед ним: котушка ниток, шматок тканини, кравецькі ножиці, голка.

Вогник тремтить, і по стінах крихітної кімнатки повзуть тіні, що нагадують танцюючих привидів. Сурен Балакян згортає тканину навпіл і перевіряє, чи сходяться краї, після чого підхоплює ножиці. Він відчуває напруження під пальцями, коли сталеві леза встромляються у матерію. Ця коротка боротьба завжди дає йому втіху перед тим, як він легенько натискає на ножиці й прорізає згорнений шматок. Вірменин ніколи не робить замірів, а прикидає оком. Він стільки ночей провів за роботою, стільки разів повторював те саме, що немає потреби щось вимірювати. Достатньо буде трьох отворів для грудей, рук та шиї — останній отвір має вийти широким, аби вмістити велику голову.

Закінчивши роботу, Сурен вивчає два однакові відрізи на столі. Він скидає непотрібні клаптики на підлогу й бере голку з ниткою. Тепер треба знову поєднати те, що було відокремлено. Поклавши два шматки так, що вони повністю збігаються, Сурен проштрикує обидва шари тканини кінчиком голки й туго затягує нитку. Він працює з такою самовіддачею, ніби його подальше життя залежить від результату цих зусиль. Час від часу скоса позирає на своє рукоділля, перевіряючи, чи розташовані стібки на

рівній відстані один від одного. Нарешті він різким по-рухом руки відриває нитку і піднімає готове вбрання над головою, аби краще роздивитися його у тьмяному світлі. Видає тихе задоволене буркотіння.

Ніч за ніччю Сурен сидить на своїй лавці і шиє нову туніку. Наприкінці дня вона зникне, перетвориться на хмаринку сірого попелу, розвіяну вітром. І тоді він сяде й почне все заново.

Чоловік кладе пошитий костюм на робочу поверхню і зводиться на ноги. Вдивляється в десятки очей, що, не кліпаючи, витріщаються на нього. До стіни прикріплені ряди гачків. Із кожного гачка звисає дерев'яна лялька ручної роботи. Величаві королі й вродливі принцеси. Сміливі чоловіки із загрозливим поглядом і худя відьма з бородавками на потворному підборідді. Ангелоподібні дітлахи з широко розплющеними очима — надто невинні для цієї різношерстої компанії. А ще там є вовк.

Увесь цей строкатий натовп заміняє Сурену родину.

Він знімає з гачка хлопчика на ім'я Гектор і несе його до столу. Одягає на нього щойно пошиту туніку. Перевертає ляльку й розглядає свою роботу. Гектор — гарний хлопець із кирпатим носом і рум'яними щоками. Туніка йому личить. Лялька злегка кланяється і махає Сурену рукою.

— Ех, Гекторе,— з сумом шепоче Сурен.— Ти завжди радий бачити мене, навіть якщо знаєш, що на тебе чекає.

Він дивиться на настінний годинник. Минуло кілька годин після опівночі. Новий день уже розпочався.

Щовечора Сурен бореться зі сном, відтягуючи мить, коли треба лягати в ліжку. Він працює допізна, розфарбовуючи ляльок, і шиє для них нові вбрання під сяйвом свічки. Сидить на своїй лавці, аж доки повіки не наливаються свинцем і очі заплющуються самі собою. Він уже не здатен пручатися — засинання є неминучим. Улюблені ляльки не можуть захистити Сурена від демонів, що переслідують його в найтемніших закутках ночі.

Зрештою кошмари завжди наздоганяють його.

ВАЖКЕ ПРОБУДЖЕННЯ

ТУК-ТУК-ТУК.

Гійом Блан підскакує на ліжку, його серце несамовито калатає, дихання стає уривчастим, нерівним, прискореним. Він витріщається на двері, очікуючи наступного сердитого стукотіння.

Слова, пошепки вимовлені за дверима, гучно відлунюють у його вухах: «Три дні».

Тук-тук-тук.

Його плечі опускаються. Ні, цього разу за дверима нікого немає. Шум лунає ближче. Гійом перевертається на бік і зазирає у вікно над ліжком. Небо осяяне першими сонячними променями. З шостого поверху видно дахи інших будинків, що простираються нижче, блискучі візерунки з шиферу і скла, вигадливу мозаїку бань і веж. А ось і винуватець: красивий блакитно-жовтий дятел, що вмовстився на віконній рамі. Він пильно дивиться на деревину, немовби згадуючи, що треба робити далі.

Тук-тук-тук.

Ще рано, зовсім рано для хороших новин.

Хвиля адреналіну спадає, і Гійом звертає увагу на пульсацію у скронях. Він скочується з ліжка, помічає склянку каламутної води на підлозі й жадібно випиває її. Протирає чоло брудною долонею. У цьому океані болю можна потонути. Посеред маленької кімнати лежить порожня

пляшка з-під вина. Гійом поцупив її з буфета мадам Кі-ляс, коли забрів до кухні минулої ночі. Пляшка була вкрита пилом і давно валялася там, бо не годилася навіть для приготування *соф ау він*¹. Та Гійом був надто п'яний, аби перейматися такими дрібницями.

Тук-тук-тук.

Таке враження, ніби цей дятел усівся на кінчику його носа і б'є маленьким гострим дзьобом межі очі. Мені завжди не щастить, розмірковує Гійом. Невідомо, що забув цей птах на брудних провулках Монмартру. Він мав би вільно літати зі своїми братами та сестрами в Булонському лісі й весело стукотіти по стовбурах дерев замість того, щоб атакувати віконну раму в студії Гійома. Та дятел навідався сюди.

Тук-тук-тук.

Голова дятла рухається на шаленій швидкості, а потім завмирає. Цікаво, про що він думає у такі миті споглядальної тиші, замислюється Гійом. Може, він запитує себе: Хто я такий? Невже моє призначення — довбати по дереву? Невже я — просто *птах*? Боже збав!

Три дні.

Гійом видає ледь чутний стогін. У його очах танцюють маленькі блискавки. Чоловік прокручує у пам'яті події минулого вечора. Він блукав Монмартром, відчайдушно намагаючись забути про свої проблеми. Аж раптом побачив Еміля Братая, який самотньо сидів у барі в кінці вулиці. Братай — відомий арт-дилер, який проводить більшу частину свого часу в кав'ярні «Клозері де Ліла»², теревенячи з колекціонерами й митцями, укладаючи угоди, отримуючи величезні комісійні за кожну продану картину. На Монмартрі йому вже нічого ловити: всі

¹ Півень у винному соусі (*фр.*). — Тут і далі прим. пер.

² «Клозері де Ліла» (в перекладі з французької — хутірець у бузкових кущах) — кав'ярня на Монмартрі, популярне місце зустрічі паризької богеми.

художники, чії роботи прикрашають стіни його розкішної галереї на бульварі Распай, покинули цей квартал, перебравшись до квітучих бульварів Монпарнасу, де можна знайти краще вино, товстіших устриць і вродливіших жінок. Гійом розчахнув двері й увівся поряд із Братаєм.

Алкоголь повільно тече в його венах. Скільки ж вони випили?

Коли три чи чотири карафи спорожніли, Еміль Братай зробив трагічне зізнання: він прийшов на Монмартр, аби розповісти Терезі про своє кохання, але вона дала йому відкоша. Тому він і топив свої печалі у вині.

Тереза — повія, яка працює на розі вулиці Абатис та вулиці Равіньян, поблизу клубу «Білий кіт». Гійом знав її особисто, хоча не мав жодного уявлення про її професійні здібності — ця жінка часто позувала йому, та й годі. Захмелілий, він прикрасив реальність, назвавши поверхове знайомство відданою дружбою, а потім запропонував Братаю виступити посередником. Розчулений арт-дилер почав роняти п'яні сльози й запитав: «Як я можу віддячити тобі?» Гійом почесав підборіддя. «Ти, певно, знаєш багатьох американців, які люблять мистецтво»,— відказав він.

Братай залився сміхом.

Отже, вони уклали угоду. Гійом поговорить із Терезою, а Братай допоможе йому зв'язатися із заможними американцями. А раптом щось вийде? Хтозна. Дива трапляються. Той наліганий козел Сутін' переконав одного американського лікаря купити всі його кляті картини. Гійом підняв свій келих і приязно кивнув арт-дилеру, хоча цей чоловік не викликав у нього особливої симпатії. З кожним ковтком вина перспективи ставали дедалі більш чіткими й заманливими. Розбурхана уява малювала майбутню славу й казкові багатства.

¹ Хайм Сутін (1893–1943) — відомий французький художник першої половини ХХ ст.